

## Az intertextualitás stílussteremtő szerepe Parti Nagy Lajos költészetében

KAZAMÉR ÉVA

1. Az intertextualitás a posztmodern irodalmi művek jellemző alaptényezője. Maga a szó szövegköziséget, szövegek közöttiséget jelent. Derrida megítélése alapján a szövegek nem magukban, hanem más szövegek változó kereszteződésében léteznek (idézi BÓKAY 1997: 383), s ennek alapján a posztmodern irodalomban az intertextualitás kapcsán szövegek viszonyrendszeréről, párbeszédéről beszélhetünk. „A posztmodern poétika annyiban hasznosította az intertextualitás viszonyrendszerét, hogy tudatosította, parodizálta (pontosabban az irónia, paródia, travesztia, pastiche retorikai fogásain keresztül tematizálta), illetve a szövegek önreflexív, autopoétikus mivoltát tette az irodalmi kommunikáció alapvető funkciójává” (NÉMETH 2006: 91, 93).

Parti Nagy Lajos verseiben, nyelvhasználatának jellemzésében is uralkodó, stílussteremtő sajátosságként jelölhetjük meg az intertextualitást, olyan más szövegalkító eljárásokkal együtt, mint például a fragmentáltság, a fonológiai szét-tördelés, transzformáció, grammatikai átértékelődések vagy éppen szemantikai eltolódások (DOMONKOSI 2008: 7). Parti Nagy a magyar és világirodalmi szövegkorpuszt felhasználva hozza létre műveinek többségét. Intertextuális utalásai rendkívül sokfélék mind az átvett szöveg témáját, mind pedig annak szövegbe illesztését illetően. Műveiben a magyar magas irodalom kanonizált, különböző hangvételű szövegei játszanak egymásra, így a művek többségére a többszólamúság, a stíluspluralizmus jellemző.

Az intertextuális utalások szövegbe való beépítettsége többféle módon valósul meg: egyes esetekben a szerző szó szerint szerepeltet kisebb-nagyobb szövegrészeket más költők tollából, de jóval gyakoribb az átvett szövegek valamilyen mértékű átírása, torzítása, kibővítése. Parti Nagy saját maga vall arról — egyik versbeli alakját, Dumpf Endrét megidézve —, hogy a magyar irodalom különféle szövegei hogyan kapcsolhatók össze, miképpen alakíthatók, írhatók át: „Kitaláltam egy figurát, ezt a bizonyos Dumpf Endrét, lobogó dilettáns ő is a maga módján, aki valami csoda, netán genetikus elváltozás folytán kívülről tudja a magyar költészetet. Ez a betegsége, hogy kívülről tudja. De tényleg, az Ómagyar Mária Siralomtól Varró Dánielig. Minden sort. Az egész magyar nyelven

elérhető költészetet. [...] És elkezd benne zakatolni ez az egész. Viszont a szöveg tudása nem mindig pontos. Lukák vannak, hiányok, kisebbek, nagyobbak. Ő maga foltozza ki őket. Kontaminál, parafrázeál, helyettesít. Átír és újraír. Járnak, forognak benne ezek a verssorok, mint egy zúzógépben vagy mint egy kaleidoszkópban. S kopnak. Alakulnak.” (REMÉNYI 2004: 31). Az idézetek új szövegkörnyezetben való feltűnése szükségszerűen minden esetben a vendégszöveg átértelmezésével jár, különösen akkor, ha az intertextuális utalás által más lett a mű hangulatisága, vagy stílusában jelentéstartást mutat az alludált szövegéhez képest. Az intertextuális utalások a stílusértelmezés hatékony eszközei, hiszen abban az esetben, ha az olvasó a pretextus ismeretének birtokában van, gazdagítják, árnyalják az értelemtulajdonítást.

2. A befogadó a költő műveinek olvasása során — amennyiben előzetes ismeretei megengedik — különböző alkotók vendégszövegeire figyelhet fel, amelyek egy-két kivételtől eltekintve leginkább jelöletlenül illeszkednek az intertextusba, azaz sem idézőjel, sem valamilyen tipográfiai elem nem jelöli idézet mivoltukat. Attól függően, hogy az intertextuális utalások mennyiben tartják meg eredeti szövegformájukat, különböző csoportokba sorolhatók. Az alábbiakban az *intertextualitás típusait* tekintem át Parti Nagy Lajos költészetében. Kirajzolódnak olyan szövegátvételek, amelyek szó szerinti idézetek, mások kisebb-nagyobb változtatásokkal szerepelnek az új szövegkörnyezetben, emellett megtapasztalhatjuk az architextus felbomlását is, azaz a vendégszöveg egy-két szavas montázszerű beépülését a szövegbe, valamint külön csoportot alkotnak azok a szövegrészletek, amelyek struktúrájának vagy hangzásának alluzív szerepéről beszélhetünk.

Érdekes idézni Parti Nagy Lajos gondolatait a szövegkölcsonzés és -beillesztés módjáról, illetve kérdésfeltevését arról, hogy az egyre lazuló idézési formákon túl, mint például a roncsolt idézés, mi értelmezhető még intertextuális utalásként az értelemképzés során: „Általában előbb írom le [ti. az idézetet; K. É.], mint észrevenném s a csinálás, szöszölés későbbi fázisaiban rontom, tisztítom, fordítom ki, gyalulom bele a szövegbe, ott dől el, működik-e nyílt vagy rejtett idézetként, avagy nem. [...] Valamely verssort, szárnyas szerkezetet így-úgy idézni *tiszta sor*, sokkal izgalmasabbak a határesetek. Hogy például idézet-e a rím, a virág-világ, az este-teste. Idézet-e Babits után a dombok-galambok rímpár, egyáltalán a leoninus? Idézet-e valamely dallam, idézet-e a szonett vagy csak felidézés? S mindezt ki dönti el, mi dönti el?” (KERESZTURY 1990: 35–36).

Úgy gondolom, minden esetben a szöveg befogadóján, illetve értelmezőjének nyelvi kompetenciáján, előzetes ismeretein múlik az, hogy bizonyos szövegkörnyezetben mely szavaknak, kifejezéseknek, versformáknak, dallamoknak és más nyelvi elemeknek tulajdonítható alluzív funkció. A magyar szövegkorpusz felhasználásával költeményeiben a szerző leginkább parodisztikus, ironikus jelentéseket mozgósít, ugyanis a kanonikus irodalom egyes darabjainak intertextuális

újrairása több esetben is a korábbi irodalmi hagyomány, például a magasztos eszmék és hangvétel tagadását, elutasítását jelenti.

**2.1.** A j e l ö l e t l e n i d é z e t e k többféle formában vannak jelen a szövegekben.

**2.1.1.** Az intertextuális utalások bő körét teszik ki azok a magyar kanonikus művekkel párbeszédet kialakító szövegrészek, amelyek s z ó s z e r i n t szerepelnek az intertextusban. A Parti Nagy-versek olvasásakor sok esetben közismert művekből vett, szó szerint idézett egész v e r s s o r o k r a lehetünk figyelmesek. Az alábbi vers olvasásakor a magyar olvasó önkéntelenül nemzeti énekünk, Kölcsey Ferenc Himnusz című művének egyik szövegrészletére asszociál:

ha fájni fogna sej-haj  
adott egy hygi-kendő  
sebtében fölKent aztán otthagyt  
büfésnök lábszárán a gyanta  
*a múltat és jövőndőt*  
megdermedtem és megroggyantam  
leránt a tél szép félfagyott  
sikolyharisnyát

(Őszológiai gyakorlatok versciklus)

Azt tapasztalhatjuk, hogy az architextus kirí az új szövegkörnyezetből. Parti Nagy Lajos műve stílusában és mondanivalójában is jelentősen eltér az alludált szöveg hangulatától, stílusától, hiszen az eredeti szöveg, a Himnusz — műfaja és témája miatt — emelkedettséget sugall. Ezzel szemben az idézett verssor a mű egészében konkrétabb, hétköznapiabb jelentésű, mivel a nemzeti himnuszunkat felidéző verssor a szörtelenítés egyik módját, a gyantázást megjelenítő kontextusba ágyazódik be (*adott egy hygi-kendőt, sebtében fölKent, lábszárán a gyanta*). Az intertextuális szövegjáték hatására a befogadóban az architextus ismeretében a bűnhődés fogalma egzakt módon a szörtelenítéssel járó testi fájdalommal kapcsolódik össze, amely elképzelést a kontextus is alátámaszthatja (*megdermedtem és megroggyantam, leránt, sikolyharisnyát*).

Intertextuális párbeszéd működik Petőfi Sándor Szeptember végén című művének strófaindító verssorainak változatlan formában való átvétele, illetve a Parti Nagy Lajos-i köznapi nyelvhasználat között:

*még nyílnak a völgyben a kerti virágok*  
*még zöldel a nyárfa az ablak előtt*  
*de látod amottan az udvar mélyén*  
hogy jár a hűtő vaslapátja?  
Na

(Őszológiai gyakorlatok versciklus)

A mű az Őszológiai gyakorlat című versciklus egyik darabja, amelynek írója a költő egyik kitalált dilettáns figurája, a fentebb már idézett Dumpf Endre, aki által „művészetében a hétköznapiak kisembere is szóhoz jut: nyelvet, nyelvtant, mi több irodalmat alapít. Parti Nagy tehát két regnumot közelít hatékonyan egymáshoz, a köznapi banalitások és a magas irodalom világát” (BAZSÁNYI 1996: 79). Az ötsoros versben a természet szépségeit leíró, tipográfiailag nem jelölt idézet meglehetősen folytatása módosítja az olvasói elvárásokat: a mű elején lévő lírai képhez prózaian tárgyias kép leírása kapcsolódik (*jár a hűtő vaslapátja*), amelyet profán kiszólás követ (*na*). Az újonnan létrejövő szövegösszefüggés lerombolja a jól felismerhető vendégszöveg stílusa keltette hatást, mert erős ellentét feszül a könnyed, dallamos, időmértékes verselés, illetve az anapestikus ritmust nem követő, tárgyias stílusú sorok között. A verssorok közötti ellentét szemantikai síkon az élő és élettelen világ szembeállításából is adódik.

A Petőfi Sándor költészetéből idézett szöveg felhasználása kibővíti a mű jelentéstartományát, ugyanakkor egyszersmind megnehezíti a jelentéstulajdonítást, hiszen „a befogadói elvárásokban is még az előző korszak poétikai normái és formaeszményei élnek tovább” (MÉSZÁROS 1990: 45), azaz az olvasó leginkább az egységes versforma és stílusegység kritériumával közelíti a műhöz, de azt tapasztalhatja, hogy különböző stílushatású szövegek fuzionálnak. Ezáltal olyan esztétikai minőség jön létre, amelyben „magas” és „alacsony” kategóriák egyaránt szervezik az értelemképzést, gyakran ironikus jelentéseket mozgósítva. Annál fogva, hogy a Parti Nagy Lajos-féle szöveg záró sorai a köznapiság szintjére rántják le a művet jellemző nyelvhasználatot, ironikusan, kedélyesen fejeződik ki az ezredvégi ember közönye és elhidegülése a hitelüket veszített nagy témák, illetve a kifejezőmód magasztossága, filozofikussága iránt.

Ugyancsak az esztétikai értelemben vett alacsony és magas dialogikus viszonya jellemzi az alábbi szöveghelyet:

Ha ötvenéves elmúltál, egy éjjel  
egyszer fölébredszer erre, s eltűnődöl:  
hogyan negyven év vagy ötven áll a versben,  
s hogy bármi álljon, jézusom, ki írta?,  
mintha akkor pont nem volna mindegy,  
de épp, mert mindegy, fölkelés és mezitláb  
átmész, ahogy a csillag megy az égen,  
a könyvespolchoz. Persze, Kosztolányi,  
s naná, hogy negyven... bár mi az a tíz év?  
(Egy lopott kádé, Grafitnesz)

József Attila Ne légy szeles című művének ismert verssora változatlan formában épül be az intertextusba, de mert az alludált szöveggel a pretextus tartalma és stílusa is felidéződik, a vendégszövegre ráismerő befogadó értelemtulajdonítása mélyebb és sokrétűbb lesz. Az eredeti szöveg a csillagok járását idéző hasonlat-

tal tágtja ki, teszi univerzálissá azt a magasztos gondolatot, miszerint az embernek csak pontosan, szépen, azaz lelkiismeretesen szabad dolgoznia, még ha anyagi haszna nem is feltétlenül származik belőle. Ugyanakkor az újabb szövegösszefüggésben a kép csupán egy hétköznapi tevékenységet (*fölkelsz és mezitláb átmész [...] a könyvespolchoz*), azaz a lassú, nesztelen járást hivatott érzékeltetni. A közbeékelődéses módhatározói mellékmondat híven adja vissza a megmozdulás lassúságát, ezáltal kifejtettebbé, explicitebbé válik a közlés. Ezenkívül a fő- és mellékmondatok sorrendje feszültségkeltő stilisztikai hatású is a gondolat ívének félbeszakítása miatt.

Az Altató című költeményből idézett József Attila-i verssorokra ráismerve az olvasó Parti Nagy Lajosnak egy olyan művével találkozik, amely témájában nem tér el nagymértékben az alludált szövegétől, hiszen mindkét költemény az elalvásról szól. Mivel azonban az írás aktusában meghatározó szerepet tölt be a megnyilatkozás feltételezett befogadójához igazodó nyelvkezelés, a szöveg stílusát befolyásoló pragmatikus tényező hatására Parti Nagy verse nyelvi-stiláris jegyeiben erőteljesen különbözik az eredeti alkotástól:

itt hagysz elalszol máma már  
*máma már nem hasad tovább*  
nem öled melled vállad jelzőfényei  
*szunnyadozik a szakadás*  
a forma elhagy minek egymásnak  
kilopkodott nagy éj van  
minek hazudnánk habrolósütőt?  
(Szódalovaglás)

Míg az Altató című mű címezte az elalvó gyermek, és ennek megfelelően a gyermeki élmény- és hangulatvilág, a természeti környezet elemei, megszépítések szervezik a verset (*lehunyja kék szemét az ég; alszik a bogár, a darázs; szundít a labda, meg a síp, az erdő, a kirándulás*), addig Parti Nagy Lajos költeményének versvilágában a lírai én rezignált hangnemben feltételezhetően kedveséhez szól aggodalommal. A pretextus ismeretében lévő befogadó a mű olvasása során érzékelheti azt a feszültséget, amely az alludált mű biztonságot és melegséget árasztó hangulata, illetve a szervezet alvási szükségletei kapcsán az emberi lét mulandóságát is sejtető új szövegértelmezés között feszül. Az idézett verssorok az elrendezésből adódóan elvontabb jelentésre tesznek szert: míg az Altató című műben a kabáton lévő szakadás szunnyadozik, addig az új szövegösszefüggésben a protozeugmatikus kapcsoltság (*nem [hasadnak tovább] öled melled vállad jelzőfényei*) miatt a *szakadás* az öregedés metaforájaként az emberi testen bekövetkező változásokat, ráncokat is jelölheti. A mű az emberi szervezet anyagi mivoltára, megszépíthetetlen végességére utal, amelyet tudomásul kell vennünk (*a forma elhagy [...] minek hazudnánk habrolósütőt?*), a tragikumot viszont eltávolítja a mindennapi elalvás és ébredés folyamatosságában a pil-

lanatnyi nyugalmat hangsúlyozó reduplikációs ismétléssel szerkesztett gondolat (*itt hagysz elalszol máma már / máma már nem hasad tovább*).

**2.1.2.** Parti Nagy Lajos költészetében a szó szerinti idézésnél gyakrabban fordulnak elő olyan, a versegészbe jelöletlenül beillesztett kifejezések, közismert verssorok, amelyek az eredeti szövegtől eltérően *m ó d o s í t o t t*, „*r o n c s o l t*” *f o r m á b a n* vannak jelen a szövegben. Parti Nagy szövegformálására jellemző a hangalakzatokkal élés, így nem meglepő, hogy szövegalkító eljárásainak egyike a vendégszöveg módosítása, és szívesebben él az idézésnek ezzel a formájával: „a roncsolt kifordított idézetet azért használom inkább — túl a játékaspektuson —, mert ökonomikusabb, az ironikus viszony már az idézett-roncsolt soron belül megképződik, szemben a tiszta idézettel, melyhez több tér, nagyobb terjedelem kell, ott akár egy betűcsere, itt csak nagyobb összefüggés hordozza az iróniát, viszonyomat a felhasznált hagyománydarabhoz” (KERESZTURY 1990: 35). Ezeknek a verssoroknak a többsége csupán egy-két szó hangalakján végzett változtatásban vagy egyes szóalakok felcserélésében tér el az eredeti szövegek formájától. Ennek következtében az intertextuális utalásokban végrehajtott módosítások különböző asszociációkat kelthetnek az értelmezőben, ezáltal árnyalják a jelentéstulajdonítást.

Szintén jellemző, játékos és változatos formája a vendégszövegek módosításának az architextus egyes szavainak olyan szavakkal való kicserélése, amelyek hangalakja hasonló az eredeti szó vagy szavak hangalakjához, azaz a paronímia jelensége is megfigyelhető több szöveghelyen.

Az európai költészet egyik legrégebbi toposzára, az őszre, az elmúlás jelképére épül a Grafitesz című kötetben szereplő Őszológiai gyakorlat versciklus, amely 186 rövidebb-hosszabb, lazán összekapcsolódó, tematikai rokonságot felmutató szöveget tartalmaz. Ezek a versek sajátosan láttatják a magyar kórházi világot, a betegségében kiszolgáltatott, reménytelenségébe olykor már beletörődött dilettáns egyén, Dumpf Endre ironikus, groteszk megnyilatkozásaival, leírásaival. A versciklus olvasásakor szembetűnik, hogy mennyire gazdag az intertextuális szövegjátéka: a költő a magyar szépirodalom legnagyobb alakjainak műveire játszik rá, például Petőfi Sándor, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Kölcsey Ferenc, Ady Endre, Weöres Sándor verseire. A versciklus hatodik darabjában Petőfi Sándor *Itt van az ősz, itt van újra* című költeményének strófaindító verssoraira figyelhet fel az olvasó, azonban a vendégszöveg a módosítások miatt átlényegül:

*itt van az ősz itt van ujjé  
s szép mint mindig énekem  
isten tudja hogy mivégből  
jövök haza a büféből  
s húzgálom a zörgő avarban  
mint kiskocsit az életem*

(Őszológiai gyakorlatok versciklus)

A befogadó tapasztalhatja, hogy akár egyetlen betű megváltoztatásával újraértelmeződik az átvett szöveg. Ebben az összefüggésben a hangalakzatok intertextuális hangalakzatokként definiálhatók, mivel a megidézett versről való előzetes ismereteinkhez viszonyítva tekinthetők ezek a szavak a hangalakot módosító eljárások eredményeinek (vö. DOMONKOSI 2008: 22). Parti Nagy a Petőfi-idézetet úgy újítja meg, hogy immutációs művelettel felcseréli az *ujra* szóalakot az *ujjé* indulatszóval, illetve a második sor végén intertextuális szinkópát hoz létre az eredeti *énnekem* szóalakból az egyik *n* betű elhagyásával, ezáltal az eredeti szóalak jelentésétől eltérő értelmű, ugyanakkor hangalakját tekintve paronim szó jött létre, az *ének* szavunk egyes szám első személyű birtokos személyjeles alakja: az *énekem*. Az intertextuális hangalakzatot létrehozó eljárásnak köszönhetően az újonnan teremtett szövegösszefüggés lerombolja a megidézett mű hangulatát és jelentését, egyszersmind profanizálja azt, tréfás, derűs, (ön)ironikus áthallást eredményezve. Dumpf Endre rímekbe szedett, dilettáns költői megszólalása (*isten tudja hogy mivégből / jövök haza a büféből*) gyönyörű, vallomásos költői megszólalásban teljesedik ki, hiszen a *s húzgálom a zörgő avarban / mint kiskocsit az életem* „már nem egy dilettáns sora, hanem a dilettáns szerepébe bújó költőé. Parti Nagy esetében ez a folyamatos ingamozgás a költő szándékoltan és a dilettáns véletlenszerűnek tűnő létfeltáró nyelve között adja a dilettáns-versek erejét” (HORVÁTH 2006: 560). A szöveg stílusegységének a szétesése stílusterészként fogható fel. Az alludált szöveg átalakításával a költő ennek a műnek az esetében is lehetővé teszi a szövegek közötti átjárást, a befogadó az olvasás aktusával felépíti a régi és az új szöveg összhangját, megalkotva a versértelmet. Különböző beszédmódok ötvöződnek, eltérő stílushatású szövegrészek kapcsolódnak össze, ugyanakkor a költői nyelvhasználat a stílusimitáció következtében mégsem lesz zavaros, mert „az így kialakított nyelvi térben a stílusinterferencia érvényesül, ahol az ellentétes intonáltságú és tartalmú szövegrészek nem oltják ki, hanem felerősítik egymás hatását, és ahol — Arany János szavaival — »tréfa üz komolyt« és viszont” (MÉSZÁROS 1990: 47).

Az Őszológiai gyakorlatok versciklus 162. verse József Attila Két hexameter című művének átírása:

*mért legyek én szobatiszta  
kiterítenek úgyis  
mért ne legyek szobatiszta  
kiterítenek úgyis*

(Őszológiai gyakorlatok versciklus)

A Parti Nagy-féle meghökkentő szövegváltozat profánsága szócsere alapszik. Míg az alludált költemény szövegösszefüggésében az erkölcsi tanítást a *tisztes-séges* szóalak teremti meg, addig a módosított idézetben a *szobatiszta* szó szerepeltetésével, erős hangulatmódosulással másféle szövegjelentés konstruálódik:

Dumpf Endre a kórházi lét felől értelmezi újra az eredeti művet. Átírása értelmezhető az eredeti mű stílusparódiájaként, azaz a morális kérdés szándékolt karikírozásaként vagy csupán a kifejezés nagyságára törekvő, de azt el nem érő dilettáns megszólalásaként. A dilettáns költői hagyománnyal való kapcsolatáról maga Parti Nagy Lajos ekképpen vélekedik: „Kinevettetni olcsó és értelmetlen butaság, erre hamar rájöttem, arra már lassabban, hogy mi is izgatott benne mindig: a félre, a rosszul fogalmazás, a rontás, a szándék nagysága és az eredmény kisszerűsége közti termékeny feszültség, s hogy mindez mit csinál egy, úgymond, műalkotásban, mi történik, ha beszédmódok, írásmódok, világok, kvalitások, ha, mit tudom én, Pilinszky és Szittyá Attila Bendegúz keverednek. S ennek már van poétikai tétje, [...] és lehet belőle irodalom” (REMÉNYI 2004: 23). Az izgalmas intertextuális térben összefonódó költői hangok valóban egymásnak feszülnek, és érdekes képzettársításokra készítenek a befogadót.

A szövegrontás következtében kritikai, önkritikai értelemmel telítődik a Szódalovaglás című kötet egyik parafrázisa:

\*Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza jókat derűl!  
(Szódalovaglás)

Kölcsey Ferenc Huszt című epigrammájának mára már szállóigévé vált záró sora a hangalak-módosítás miatt jelenkori konnotációval töltődik fel. A rontott idézet a kötetben egy olyan mű lábjegyzeteként szerepel, amely kórházi szintérré navigálva a nyugdíjasok egzisztenciális-anyagi reményvesztettségéről vall (*nyugdíjasokat fúj a szél az esztéka előtt / rózsában áll a kapszligyár / tolókcсібól szivárogo a foxtrott / egy tejeslábos ezres kéne jó / zavart mosoly a szív vasárnap / mikor beomlik a múlt hét / célalagútja puhán\**). Az eredeti fényre derűl, azaz 'kivirul, helyrejön' jelentésű szó szerkezet helyett a *jókat derűl* szintagmatikus kapcsolat az új szövegösszefüggésben gúnyos, szarkasztikus jelentéseket mozgósít, hiszen ilyen módon a haza érdekében való cselekvés hiábavalóságát állítja az átírás.

Humoros intertextuális szövegjátékokra épül az alábbi költemény:

*szem rokona  
szem boldog ősze  
nem vagyok szent kinek  
nem vagyok szent kinek  
mondta a pösze*

(Öszológiai gyakorlatok versciklus)

Az ötsoros mű Ady Endre Sem utódja, sem boldog őse... című költeményének szellemes nyelvi átírása. A mű Parti Nagy Lajos kivételes költői képességéről, parodizáló hajlamáról árulkodik, amely ebben az esetben a kiejtésre irányul. Az egyenes beszédben íródott mű kijelöli saját értelmezésének határait, a gondolatjellel nem jelölt idézőmondatszerű forma ugyanis megadja, hogy a pösze ember



perspektívájából olvasandó a mű. Tréfás stílushatása van az áthallásnak, hiszen meglehetősen komikusan hat a komoly gondolatiságú, individuum-kultuszt láttató, ugyanakkor a perszonalizmus irányába elhaladó alkotásnak beszédhibás átköltése, más lett a stílus keltette hangulatisága, a patetikus hangnem helyett a komikum dominál. Érdekes kérdés lehet — amely Parti Nagy verseivel kapcsolatban különösen lényeges —, hogy az architextust nem ismerő olvasó miként konstruálja meg a jelentést. A jelentésképzés egészen másféleképpen alakulhat ebben az esetben, az érdekes *szem boldog ősze* költői kép értelmezése mentén akár az öregség motívuma is bevonódhat az értelemtulajdonításba.

**2.1.3.** Parti Nagy Lajos versvilága „forgácsokra hasad szét, versszilánkokban tükröződik vissza” (ANGYALOSI 1991: 42), ami azt jelenti — költészetének egyik fő jellemzőjén, a fragmentáltságon kívül —, hogy számos intertextuális utalás szövegbe építettségét az *a r c h i t e x t u s f e l b o m l á s a* jellemzi, vagyis a megidézett eredeti szöveg töredékeinek *m o n t á z s s z e r ű b e - é p í t é s e* valósul meg a műbe. Az olvasó szövegértését ezek a nyomokban fellelhető verstöredékek is meghatározzák, hiszen a pretextus ismeretében mélyértelműbb, de legalábbis másféle értelemképzés történik.

Nemzeti énekünket, a Himnusznak a kezdetét idézi meg a Szóadalovaglás című kötetből vett egysoros vers:

ad notam: *isten áldd meg\**

A latin *ad notam* 'előjegyzésbe veendő' jelentésű kifejezés után a kettőspont írásjele hívja fel a figyelmet az *isten áldd meg* kifejezés fontosságára. A kölcsönzött szövegdarab hiányos, hiszen a *megáld* ige Himnuszbeli vonzata, a *magyart* hiányzik a műből. Az egysoros vershez többmondatos prózai lábjegyzet tartozik (ezt jelöli a sor végén álló \*), amely kiterjeszti, általánosabb érvényűvé tágítja az ige vonzatát, és az áldást valamennyi remegő szívű emberre vonatkoztatva kéri: „*Tehénkéit szerteuszítja, hát hol lakik a tőgyemeleg, a zsiradék, ha így taszítja azt is, ki nem szakítja meg, csak csöpp szívét odaszorítja? Ki nem reng itt, csupán remeg.*” A parodisztikus hangvétellű lábjegyzet megfosztja a fennköltségtől a befogadó előzetes ismereteit, hiszen az *isten áldd meg* kifejezés erőteljes asszociációval előhívja az eredeti szöveg témáját, hangulatát, a lábjegyzet azonban mind témájában, hangulatában, stílusában jelentősen eltér az alludált szövegtől, így mindenképpen figyelemfelkeltően hat a befogadóra.

Parti Nagy Lajos Befordulám a kamrába címet viselő versébe montázsszerűen ágyazódnak be Petőfi Sándor művének jellegzetes szókapcsolatai, szavai:

*Befordulám a kamrába, adta-vette setét vót,  
Nem lelém a beste jószág a pipámnak szurkállót,  
Teremtette sötétsége, olyan vagy, mint a szurok,  
Lepatténtok egyet róla, s a' pipámnak beszurok.*

(Befordulám a kamrába, részlet, Grafitnesz)

A *befordulám a kamrába* kifejezést olvasva a magyar irodalmat ismerők többsége Petőfi Befordúltam a konyhára című versére asszociál. A montázsszerűen épült vendégszöveg által alludált vers stílusához hasonló hangnemben íródott a Parti Nagy-mű, amely az egyszerű, nyelvjárási alakokat felmutató nyelvhasználatával, népies hangvételével (*setét vót, nem lelém, teremtette sötétsége, lepatténtok*) a stílusparódia példája. A versek témájuk alapján rokoníthatók, ugyanakkor Parti Nagy költeményének humoros lezárása a pretextus ismeretében olyan érzést kelthet a befogadóban, mintha a lírai én lány előtti meztelensége (*Mer' én bizon', mer' én bizon' egy szálában állék ott, / S nem úgy, mint amikó' kisleányt fogadok*) karikírozná az alludált szöveg zárását, amelyben a szerelem születése tematizálódik (*Égő pipám kialudott, / Alvó szívem meggyűladott*). A vershelyzeti különbségek ellenére a vendégszöveg szavai észrevétlenül, stíluskeveredést nem okozva simulnak bele az intertextusba.

Parti Nagy Lajos első köteteihez képest a Szódalovaglás és a Grafitnesz című kötetekben feltűnően megnő azoknak a verseknek a száma, amelyekben József Attila költeményeit idéző kifejezésekre, verstörödékekre figyelhet fel az olvasó, például: „*magával kötve mint a káva* (egysoros); *A jócukor még elúszik*, sziszeg a tócsa, bejegend; nnnnkemény kínok után halott / nnnnnnnmost látod milyen óriás / nnhogy mindhiányát faggatod; kórtermeinkből *száll a / csokigipszpor / hasig lobog az ősz barhentruhája / [...] kékítőt old az ég vizitkor; Tűzoltó leszel*, vasutas, / Lenin, ki csak népének élt.” A Grafitnesz című kötetben a szerző egy egész versfüzért szentel József Attila emlékének, a 33 szöveget magába foglaló, József Attila-i allúziókkal teli Notesz című műben Parti Nagy tolmácsolásában a nagy költőelőd 1960-ból előkerült fiktív szövegeit olvashatjuk. A kötet egyik-másik versében József Attila Hazám című művét idéző jellegzetes szókapcsolatok, kifejezések árnyalják az értelemképzést:

<p><i>Az éjjel bársony nescafék. Hültek az utcán, két csapott kanál és tejporszármazék; rányitottam a vízcsapot. Ki ínycenc, az tán fölsikolt, de lassabb volt a gáz, min a kávévíz csak tapsikolt, és dongott, mint a jázmin,</i></p>	<p><i>szellőzködött a nagy melegbe, míg odva mélyén elsimedve morgott e nyelvi mű miatt, morogjon, aki buksi medve, édes hazám, ne vedd szivedre, hadd legyenek hűs</i></p> <p style="text-align: right;">(Szívlapát, Grafitnesz)</p>
--	---

Az architextus elemei jelöletlenül és montázsszerűen illeszkednek a szövegbe, az olvasót a magyarság és az emberiség sorsát egyaránt kilátástalannak, reménytelennek láttató József Attila-i versfüzérre asszociáltatva. Stílusukban az eredeti költemény verstörödékei nem rínak ki az új kontextusból, azonban az újonnan létrejövő szövegértelemtől merőben eltér az általuk alludált mű témája, így szövegbeli szerepük átértelmeződik: például míg a pretextusban a *szellőzködő* fo-

lyamatos melléknévi igenév a jázminokat körülvevő melegség minőségjelzőjeként a levegő enyhe mozgásérzetét kelti — aminek következtében a jázminok szirmai tapsikolnak —, addig Parti Nagy költeményében stiláris eszközként a kávékészítés folyamatát szemlélteti a kávévizet antropomorfizáló *tapsikolt* és *szellőzködött* ige. Parti Nagy Lajos bravúrosan megalkotott versbeli szövegjátékai némelykor csak a pretextus ismeretében vehetők észre. A versindító sorban a *nescafék* szóalak kiejtésében az eredeti József Attila-i szinesztetikus viszony egyik elemére ismerünk: *Az éjjel bársony nes(z)cafék; a hültek az utcán* immutációs kifejezés az eredeti *háltak az uccán* határozós szószerkezetet hívja elő, míg a mű frappáns, detrakciós műveleten alapuló befejezéssel zárul: *hadd legyen hűs(éges)*.

Az intertextuális szövegjáték különleges megvalósulása az alábbi két, Szódalovaglás kötetben megjelent vers:

lassanként felcsúszik az ég  
s a bérházból kövér aladdin  
a mennybe mennek ischlerék  
mert másfelé nincs már haladni  
behull a nyolcórás harang  
*hát itt leszek harminckét éves*  
veri magát veri a tompa hang  
a dúcolások éleséhez

\*

*hát itt leszek harminckét éves*  
*nincsen miért áthallani*  
csak odasúl hat tonna krémes  
miért hogy minden kétesélyes  
játsházában meghal valaki?

A művekben lévő utalások József Attila Születésnapomra című költeményét hívják elő az értelmezői tudatban. Az első versbeli lírai ént egy bérházban éri a reggel (*lassanként felcsúszik az ég / behull a nyolcórás harang*), az alludált mű pedig kibővíti a szöveg jelentéstartalmát: a pretextus ismeretében Parti Nagy költeménye is értelmezhető egyfajta számvetésként, panaszként, amelyben az egyén életén mereng. Kapcsolata azért különös a második verssel — amely a kötetben nem sokkal utána következik —, mert az intertextuális játéktér kibővül azáltal, hogy magára az intertextuális szövegjátéokra való reflektálás (*nincsen miért áthallani*) az alludált József Attila-i mű mellett a kötetben előrébb olvasható Parti Nagy-művel is összefüggést teremt, ezáltal árnyalva a jelentéstulajdonítást.

A Szódalovaglás című kötet egyik versének az *álomba szomorím magam* verssorához tartozó lábjegyzetbe montázsszerűen épülnek olyan szavak, kifejezések, amelyek József Attila szabad asszociációs szövegére alludálnak:

[...] Hát ákom jelekké zúzza azt is, mit el kéne csak dudorásznia. Így valahogy. Mindent egyszerűen. Milyen kuszás a költő holmija. Kutyát, diót, kötényt, hazát teremne, s szemére csúszik a térdzoknijja. S beledöglök, hogy szava legyen erre. Úgy valahogy. Fáradt vagyok, mama.

(Szódalovaglás)

A mű nyelvhasználata egyértelműen rokonítható a Szabad-ötletek jegyzékének nyelvkezelésével. Ezt támasztják alá a lírai én zavarodottságára utaló nyelvi elemek (*ákom jelekké zúzza, dudorásznia, kuszás, szemére csúszik a térdzoknijja*), a bizonytalanságról és egyszersmind önigazolásról árulkodó mondatok (*Így valahogy. Úgy valahogy.*), a *teremt* vonzatos ige logikailag egymáshoz nem illő tárgyai (*kutyát, diót, kötényt teremne*), illetve a költői ének az anyjához való őszinte, gyermeki odafordulása, amely stiláris evokációként József Attila egyik legszemélyesebb szavát hívja elő (*Fáradt vagyok, mama*). A *beledöglök* szó a mű kontextusában szintén a nagy költőelőd feljegyzéseire alludál, hiszen a Szabad-ötletek jegyzékében 19-szer szerepel a *megdöglök* ige variánsaiban, 6-szor pedig főnévként. Parti Nagy Lajos a nyelv szabad formálásával az önkifejezésnek a hiányzó eszközeit próbálja megteremteni költészetében, mivel állítása szerint „kifejezőmódjaink, nyelvi formáink mindig szegényesek maradnak ahhoz képest, ahogyan érzünk. [...] kevesebbet bír el a nyelvünk, mint amennyit gondolunk a világról. Most, ebben a beszélgetésben is egyfolytában azt érzem, hogy egy törött és rettenetesen fals nyelven beszélek [...]. Ady mondja, hogy minden egész eltörött. De ez azt is jelenti, hogy minden törött darab az egész része. Ezt a darabegészlet kell az embernek összekereségnie magában, és összecementeznie nyállal, önmagával, az életével” (MIHANCSIK 1995: 40). Ugyanakkor az idézett lábjegyzetben Parti Nagy ezeknek a nyelvi formáknak a létrehozhatóságával kapcsolatos kételyeinek ad hangot. József Attila művére alludálva pedig olyan asszociációkkal gazdagodik az írás jelentése, mintha a költői én elképzelései csak egy zavart elme gondolatai lennének.

**2.2.** A posztmodern irodalmi alkotásokra inkább jellemző, hogy a művek közötti viszony jelöletlen szövegátvételek révén jön létre, azonban a más szerzőktől való szó szerinti vagy valamely formában módosított idézés lehet különböző módokon j e l ö l t is, tipográfiai eszközök segítségével.

Parti Nagy első verseskötetének *A kegyelet lila ásza* című versében a magyar szimbolizmus első számú költőjének két művét idézi meg:

hogy — tán mert *verekedtél*  
*ama nagyúrral* —  
a gúnyos kegyelet  
*nagyúrrá* kopírozott:  
legyen *HŐS* a  
„*Holnap hőse*” hát,



elején ismétlődő *n* betűk szintén a mondhatóság nehézkességét érzékeltethetik. Az újonnan teremtett szövegösszefüggésben a József Attila-i allúzió olyan módon gazdagítja a jelentést, hogy a Parti Nagy-mű feltételezhető tárgyaként megidézi az elvesztett édesanya képét, azaz a pretextus ismeretében a vers összetettebben magyarázható.

3. A szövegrészletek hangzásának olykor szintén alluzív szerep tulajdonítható. A stiláris evokáció „a nyelvi elemek szinonimitásán alapul: hangváltakozáson, formai variánsokon, amelyek stiláris szerepre tesznek szert, felidéznek más szöveget, bizonyos személyt, meghatározott nemet és életkort stb.” (SZIKSZAINÉ NAGY 2007: 185). A Szódalovaglás kötet alábbi szöveghelyei hangzásuknál fogva Petőfi Sándor Szeptember végén című költeményét hívják elő. Azáltal, hogy a két mű legjellemzőbb verslába az anapesztus, joggal keltenek ritmusáthallást a befogadóban:

úgy nyílnak a völgyben a kerti reznák  
rigid muskátli trampli szegfü gaz  
mind lejön értem a síri homály Mond  
kell hulla világ? eliramlik az

\*

még látszik a fölhö hogy futkoz a tájon  
még barna babáját bontja a lomb  
még megmeg iramlik hogy megse megálljon  
fogadban a plomb

A ritmikai áthallás mellett a szövegbe montázszerűen beépülő szavak, kifejezések is alludálnak az eredeti szövegre. Parti Nagy nyelvi virtuozitásáról árulkodik szövegformálása: költeményének záró sora ironikus éllel a magyar irodalom páratlanul szép, talán a legszebb, az emberi élet elmúlását a természet pusztulásával párhuzamba állító verssorát idézi, amely a szövegköziség kontextusában sokrétűbben értelmezhető, hasonló hangzása révén pedig az evokáció eszköze (*kell hulla vi[r]lág? eliramlik az [élet]*). Parti Nagy Lajos művének stílus keltette hatása komorabb. Míg a Szeptember végén című vers elején a lírai én — bár elégiikus hangnemben — a természet szépségeiről szól, addig a posztmodern költő versvilágában *rezná* és *gaz* nyílik, a virágok jelzői is pejoratív értelműek (*rigid, trampli*). Míg Petőfi versében a tragikumot az igaz szerelembe vetett hit oldja, addig az új szövegösszefüggésben a világ groteszktségét nem enyhíti semmi. A különös, bizarr átírást létrehozó költői alkatról Parti Nagy ekképpen vélekedik: „Azt gondolom, hogy akik a leginkább parodisztikus művészetet vagy mit hoznak létre, azok a legérzelmesebb, hogy ne mondjam legérzelgősebb alkatok valójában. Tehát mindaz, amit a parodisztikusság vagy a groteszk-ironikus szemléletmód elfed, az valamiféle nagy-nagy sérthetőség, sérülékenység” (KÁROLYI 1998: 8).

A második költeményben főként az anapesztikus verselés kelt ritmusáthallást, illetve a Szeptember végén jellegzetes anaforás ismétlésének az átvétele. A versforma megidézésén túl a hasonló téma is evokatív erejű, az alliteráció révén dallamos kép (*barna babáját bontja a lomb*) szemléletesen a falevelek barnulását ábrázolja. A költemény olvasásakor bizonyos verstörések a befogadó tudatába idézhetik Áprily Lajos *Március* című művének egyes részleteit is, ezáltal gazdagítva a jelentéstulajdonítást (*Selymit a barka / már kitakarta, / sárga virágját bontja a som; barna patakja*). A Parti Nagy-vers harmadik sorában „az igekötő ismétlése és tagadott ismétlése renkezi ellentétbe a szintén a Szeptember végéig felidéző *iramlik* szót a *megáll*-lal. A *fogadban a plomb* sor az erőltetett rím és az eltérő tematika felvillantása révén szintén az elégikus hangnem ironikus megjelenítését szolgálja” (DOMONKOSI 2008: 22).

4. Parti Nagy Lajos költészetében olykor a művek *s z ö v e g s t r u k t ú - r á j á n a k a l l u z í v s z e r e p é r ő l* is beszélhetünk. Ebben az esetben a szövegközöttség nem más művekből való idézetek kapcsán alakul ki, hanem formai evokáció révén. Az *Angyalstop* című kötet és *ésés* című költeményének anaforás mondat szerkezetei a Biblia archaizáló stílusát idézik:

és kipállott az ajakunk mindkettő  
ó Jeremiás  
és szerveink sem nem keresik  
sem nem utálják egymást  
és elbillennek az éj nagy bögréi  
és kiillannak a nagy  
sötét vizek  
és megtalpalt csillagok kórásznak azokban  
fülbe gyúrt ujjakkal  
és hallani szinte hogy tocsog  
az Égei-tenger  
és elszáradt kamaránkban bánatosan  
zörög ásó kapa  
és mondanám ó Jeremiás hogy az  
égi mütyürkének könnyek  
no de nincs bennük egy szem sincs  
tétovaság  
rend van az égbolt vaksin  
bámul az ürbe

(*Angyalstop*, *ésés*)

A tagmondatok élén ismétlődő *és* kötőszó a szövegkohézió létrehozásának az eszközöként nyilvánvalóan azt a célt szolgálja, hogy a felsorolt jelentésmozzanatok mindegyikét fontossá tegye a befogadó számára, így értelmi és érzelmi nyo-

matékot mutat. A poliszindeton mint a szöveg struktúráját alakító elem funkcióssá válik a műben, mert az anafóris ismétlés a tagmondatok közötti kapcsolatot egyrészt explicitté teszi, így irányítja az olvasó értelemképzését, másrészt a biblikus stílus jellegzetes szövegformáló sajátosságának, az *és* kötőszóval bevezetett gondolatritmusnak az evokálásával bibliai motívumokkal árnyalja az értelemképzést. A segítséget kérő lírai én panaszáradataként is értelmezhető a mű, mivel a költői én siralmainak felsorolásakor fordul Jeremiás prófétához (a hit reményéért?), akinek igehirdetésére a megtérésre való hívás jellemző. Ezt az elképzelést támogatja meg a vers címe, melynek hangzása alapján a befogadó az S. O. S. nemzetközi vészjelzésre is asszociálhat.

A Szódalovaglás című kötet *van utcarím van mintamondat* kezdetű versének szerkezete Kosztolányi Dezső Boldog, szomorú dalát idézi:

*van utcarím van mintamondat  
vakírás mármormímelő  
almaborág eperfaajtó  
üvegcserep múmézdarázs  
van alkonybíbor napszakácsnő  
molnársziták\*cinkejég  
van sócipő üvegnyalóka  
epedasírás ragtapasz  
van nyomtatóló környöszörgés*

(Szódalovaglás, részlet)

A Parti Nagy-féle műben a versszerkezetet leginkább meghatározó tényező — hasonlóan Kosztolányi verséhez — a *van* létige, amely „az ún. egyszerű ismétlés fő rendező elveként funkcióssá válik, hiszen párhuzam elemeként egységbe fogja a felsorolás fogalmilag vagy hangulatilag széttartó összetevőit is, illetve igei állítmányként magához vonzza az összes többi stílusjellemzőt. Így az alakzattársulásokból stílusstruktúra szövődik, szolgálva a jelentésszerkezetet” (SZIKSZAINÉ NAGY 2011: 226). Bár az anafórikus ismétlés, a felsorolás, a paralelizmus alakzatai által meghatározott versstruktúra tekintetében Parti Nagy műve — mint a formaimitáció példája — dialogizál Kosztolányi versével, a költeményekben megvalósuló stíluskohézió, illetve a közvetített jelentés tekintetében felettebb különböznek egymástól.

5. Az elemzett versek, szövegrészletek rávilágítanak arra, hogy Parti Nagy Lajos sajátos, összetéveszthetetlen hangulatú lírájában az intertextualitásnak mint stílus-teremtő eljárásnak különösen nagy szerepet tulajdoníthatunk. SZABÓ ZOLTÁN szerint az intertextualitás a posztmodern irodalom legfeltűnőbb stílusjegye, jellegzetes eljárás: korábban keletkezett művekből való átvétel. „Különböztető az átvétel formateremtő erő, a posztmodern felfogás szerint a mű eredetisége — tegyük hozzá, paradox módon — éppen abban áll, hogy átvételek függvénye.



De ez nemcsak az eredetiség, hanem a mű jelentésének is egyik titka” (1998: 52). Parti Nagy műveinek egyedisége sajátos szövegformáló eljárásainak és kivételes nyelvkezelési képességének az eredménye. A vendégszövegek gondos, bravúros szövegbeépítettsége izgalmas intertextuális terek létrejöttét motiválja a verseken belül, nyelvi szinkronitást kialakítva a magyar kanonikus irodalom megidézett műveivel.

### Irodalom

- ANGYALOSI GERGELY 1991. Parti Nagy Lajos: Szódalovaglás. *Kritika* 3: 42.
- BAZSÁNYI SÁNDOR 1996. Grammatika. (Parti Nagy Lajos: Esti kréta). *Alföld* 9: 75–79.
- BÓKAY ANTAL 1997. *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*. Budapest, Osiris.
- DOMONKOSI ÁGNES 2008. Az alakzatok szöveg- és stílusremetítő szerepe Parti Nagy Lajos költészetében. In: SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., *Az alakzatok világa 20*. Budapest, Tinta.
- HORVÁTH CSABA 2006. A dilettantizmus dicsérete. Parti Nagy Lajos egy költői szerepéről. In: HORVÁTH KORNÉLIA–SZITÁR KATALIN szerk., *Vers — Ritmus — Szubjektum. Műértelmezések a XX. századi magyar líra köréből*. Budapest, Kijárat. 552–565.
- KÁLMÁN C. GYÖRGY 2004. Parti Nagy Lajos. Grafítész. *Kritika* 2: 33–34.
- KÁROLYI CSABA 1998. Valóságsgágú képzavarok. *Élet és Irodalom, augusztus* 28: 8–9.
- KERESZTURY TIBOR 1990. Fragmentek mérnöke. PNL: Szódalovaglás. *Magyar Napló május* 3: 11.
- MÉSZÁROS SÁNDOR 1990. Fragminták — belülről. Parti Nagy Lajos költészetéről. *Alföld* 5: 45–50.
- MIHANCSIK ZSÓFIA 1995. Zsebkendőnyi sűrítmények. Beszélgetés Parti Nagy Lajossal. *Kritika* 2: 40–42.
- NÉMETH ZOLTÁN 2006. *Parti Nagy Lajos*. Pozsony, Kalligram.
- REMÉNYI JÓZSEF TAMÁS 2004. Katamarán. Beszélgetés Parti Nagy Lajossal 2. *Kritika* 2: 28–32.
- SZABÓ ZOLTÁN 1998. A posztmodern irodalom főbb stiláris sajátosságai. *Magyar Nyelvőr* 122: 46–57.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 2007. *Magyar stilisztika*. Budapest, Osiris.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 2011. A nyelvhasználat funkcionális varianciája és a stíluskohézió. In: SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *A stíluskohézió eszközei a modern és posztmodern szövegekben*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 89. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 223–238.